

J. GRZESZCZAK, *Pomiędzy utopią i eschatologiczną nadzieją. Idea papieża anielskiego średniowiecznym i renesansowym profetyzmie*, Poznań 2008, ss.448

Rozprawa ks. Jana Grzeszczaka zatytułowana *Pomiędzy utopią a eschatologiczną nadzieją. Idea papieża anielskiego w średniowiecznym i renesansowym profetyzmie* ukazuje wpływ doktryny JOACHIMA Z FIORE na życie religijne XIII w. oraz jej recepcję i różnorodne interpretacje pojawiające się w epokach Średniowiecza i Renesansu. Jak zauważył Autor, kryzys Kościoła i papieżstwa wpłynął na pojawienie się pism, zawierających prorocze wizje papieża ubogiego, pokutującego za grzechy, który wyprowadzi Kościół z upadku. Postać ta była określona mianem papieża anielskiego (*papa angelicus*). Autor podjął się trudu ukazania wspomnianej idei w pismach profetyczno-apokaliptycznych na przestrzeni dziejów. Do

podjęcia tego właśnie tematu skłonił J. Grzeszczaka brak kompletnego, monograficznego opracowania zagadnienia (por. s. 14).

Książka składa się z wykazu skrótów, wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia, aneksów, bibliografii, indeksu osób omawianych w książce, streszczenia w języku angielskim oraz zbioru ilustracji powiązanych tematycznie z analizowanym tematem.

Rozdział pierwszy (s. 21–46) przedstawia biografię Joachima z Fiore, jego doktrynę o Duchu Świętym, miejscu i roli biskupa Rzymu w jego nauce, z uwzględnieniem kwestii anielskości papieża. Kolejny rozdział (s. 47–97) dotyczy recepcji i reinterpretacji Joachimowej doktryny o papieżu anielskim przez grupy franciszkańskich spirituałów, jej obecności w XIII-wiecznych prorocत्वach oraz odczytywania tej idei w świetle ówczesnych znaków czasu. W kolejnym rozdziale (s. 99–148) została przedstawiona postać papieża CELESTYNA V, który, według powszechnych oczekiwań, miał spełnić proroczwą zapowiedź o papieżu anielskim. Jego rezygnacja z urzędu następcy św. Piotra spowodowała powszechny zawód. W rozdziale czwartym (s. 149–246) autor, opierając się na tekstach pism o charakterze apokaliptycznym, ukazał w jaki sposób — po rezygnacji papieża Celestyna V z urzędu następcy św. Piotra — modyfikowano zapowiedzi nadejścia papieża anielskiego, przesuwając je na bliżej nieokreśloną przeszłość oraz w jaki sposób usiłowano je odczytać w świetle wydarzeń historii. Rozdział piąty (s. 247–293) ukazuje obecność wspomnianej idei w przepowiedniach późno-średniowiecznych. Natomiast ostatni rozdział (s. 295–335) ujawnia ślady wspomnianej idei w pismach epoki renesansu (*Apocalypsis Nova*), zwracając uwagę na jej stopniową deformację poprzez przypisywanie wspomnianego tytułu przez współczesne epoce postaci (POSTEL, F. BORGIA).

Aby zrealizować postawione sobie zadanie, autor sięgnął do źródeł zarówno drukowanych, jak i manuskryptów. W oparciu o ich analizę zaprezentował wpływ rozpowszechnionych w literaturze średniowiecza przepowiedni na życie religijne, społeczne i polityczne Europy. Zagadnienie, które doczekało się wielu opracowań na Zachodzie, w języku polskim jawi się jako pionierskie.

Praca, obejmująca ponad 400 stron, jest godna naszej najwyższej uwagi. Autor w jasny i przejrzysty sposób prowadzi Czytelnika po meandrach recepcji myśli Joachima z Fiore przez średniowiecznych i renesansowych autorów. Ukazuje analizowane przez siebie teksty w kontekście historycznym i teologicznym, podkreślając przede wszystkim ówczesną eklezjologię i eschatologię.

Dokonana analiza średniowiecznych przepowiedni pozwoliła odkryć, że nie zawsze były one owocem doświadczenia mistycznego, lecz niejednokrotnie były redagowane w kontekście problemów danej epoki, stając się narzędziami wywierania wpływu na ówczesną władzę świecką, jak i kościelną.

Należy podkreślić, że wśród powstałych do tej pory opracowań na temat papieża anielskiego, praca J. Grzeszczaka jest w chwili obecnej najlepszą, najbardziej kompletną i syntetyczną monografią na ten temat. Jest ona bardzo ważnym przyczynkiem do historii profetyzmu w Europie w późnym Średniowieczu i epoce Renesansu.

Niestety, nawet tak doskonałe dzieło nie jest wolne od drobnych mankamentów. Na przykład, autor pominął w swoim studium postać DAMIANA HORTOLA, żyjącego na przełomie XV i XVI w., który w swoich pismach odwoływał się do pism Joachima z Fiore, do *Oraculum Cyrilli* czy prorocstwa METODEGO. Byłoby dobrze uwzględnić jego postać pośród wielu, wymienionych przez Autora pracy.

Byłoby niezwykle ubogacające, gdyby autor w następnym wydaniu swojego dzieła uwzględnił również status prorocstwa w średniowiecznej teologii. Praca jeszcze bardziej zyskałaby na wartości, gdyby autor wziął pod uwagę wątek średniowiecznego kaznodziejstwa apokaliptyczno-eschatologicznego (np. kaznodziejstwo św. WINCENTEGO FERERIUSZA) oraz mistycyzmu (św. BRYGIDA SZWEDZKA i św. KATARZYNA ZE SIENY).

Pomimo drobnych mankamentów, które nie wpływają na jakość pracy J. Grzeszczaka, książka ukazuje, że autor jest badaczem dojrzałym, ukształtowanym, który już wniósł wiele do historii teologii średniowiecznej, szczególnie gdy idzie o badania recepcji doktryny kalabryjskiego mnicha na przestrzeni dziejów.

o. Bogusław Kochaniewicz OP